

GÖZLEMLER

*Çağdaş Kayra AKMAN**

Köktendincilik tehlikesi, Köktendinci örgütler ve kuruluşlar, Atatürkçü/Kemalistⁱ söylemin -her zaman aynı oranda vurgulanmasa da- önemle üzerinde durduğu noktalardan biridir. Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atan Mustafa Kemal ve arkadaşlarınınⁱⁱ eylemlerinin paydasını bir Türk ulusu yaratılması oluşturur. Yıllar süren dağılma sürecinin ve yıkıcı savaşların hazırladığı bir bilincin hızla filizlenmesinin sağlandığı da söylenebilir. Söz konusu ulusalcılık; yıkıcı, dışlayıcı değil, kurtarılan toprakları vatan belleyip üzerinde yaşayanları da ortak bir düşünsel paydada buluşturmaya amaçlayan bir biçimde tanımlanıyordu. Ulusalcılık anlayışının yerleştirilmesi çabalarının vazgeçilmez bir unsuru da aklı ve bilimi bütün yurttaşların ortak yaşam anlayışında egemen kılmaktı. Kurucu kadroda egemen olan inanç; Doğu uygarlığının her yönüyle sindiği bir toplumun dönüştürülmesi gerekliliği ve bunun için kaybedilecek zamanın olmadığıydı. Bu inançtan hareketle, çağdaşlaşma girişimlerinin başarıya ulaşmasının bir önkoşulu olarak yerleşik kimi dini sembollerin, kurumların ve davranış kalıplarının hızla tasfiyesi de kaçınılmaz görülmüyordu. Bu dönüşümün nasıl ve ne hızla gerçekleşebileceği sosyal bilimlerin birçok dalından akademisyenler tarafından; gerekliliği ve yararı da birçok düşünür ve ideolog tarafından tartışılmaktadır. Bu tartışmalar bir yana, bu dönüşümü bir devrim olarak gören, sürdürülmesinin ve amacına ulaşmasının özlemini taşıyan Atatürkçü/Kemalistler'in

* *Boğaziçi Üniversitesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü Öğrencisi*

ⁱ Burada Atatürkçülük/Kemalizm sözcüklerinin beraber kullanılmasının amacını açıklamak yerinde olur. Amacım Atatürkçülük-Kemalizm ikilemini yaratmak, vurgulamak ya da yok saymak değil. Kişilerin kendilerini tanımlarken bu sözcüklerden birini yeğlemelerinde, örneğin, Aydınlanma 1923 (A1923) çevresinin ortaya koyduğu ayrımı benimseyip benimsememe üzerinde durmamış olabileceklerinden hareketle, yazının bağlamının bu konuda bir yeğlemeyi gerektirmemesinden dolayı, okurun bu sözcüklerin herhangi birinin yeğlenmesine odaklanmasının engellenmesi amaçlanmıştır.

ⁱⁱ Mustafa Kemal'in çevresindeki herkesin, kurtuluş ve kuruluş sürecinin tamamında her zaman aynı bilinç düzeyinde olduklarını söyleyemesek de, devrimlerin gerçekleştirilmesini sağlayan bir kadronun varlığı açıktır.

eylemlerinin ve söylemlerinin odağında her zaman gericiliğe, laiklik karşıtı eylemlere, oluşumlara tepkiler bulunmaktadır.ⁱⁱⁱ

Bu konuda devletin üst düzey yetkililerinin tavırları, eylemleri belirleyici olmaktadır.^{iv} Hukuksal çerçevenin cumhuriyetin temellerine karşı tehdit olarak algılanan/algılanabilecek eylem ve oluşumlara karşı etkin olarak kullanılmasını sağlayabilecek makamlarda bulunanlar ve bunu savunan Atatürkçü/Kemalist kitleyle, geniş kitlelerin temas halinde bulunduğu, toplumun düşüncelerini doğrudan etkileyecek düşünsel ortamı belirleme, etkileme olanağına, gücüne sahip olanların arasında esaslı bir çelişki bulunmaktadır. Bu çelişkinin taraflarından ikincisini kimi (belki de çoğu) basın-yayın organları, onların arkasındaki sermaye; sermaye çevreleriyle eklemlenmiş, çoğunluğunu akademisyenlerin oluşturduğu, kurumsal olarak bağımsız duran çevrelerin ilginç bir bileşimi^v oluşturuyor. Bu tarafları karşı karşıya getiren, kurucu ideolojinin savunulması ve çoktan tasfiye edilmiş olması gerektiği tartışmasıdır.^{vi}

Görünen, görüldüğü için tepki, söylem ve eylemlerin kendisine göre belirlendiği bu çevrelerden daha önemli olduğuna inandığım başka bir oluşuma değinmek istiyorum bu yazıda. Yazının konusu; günlük tartışmalara konu olamayacak kadar kapsamlı, ya da kapsamını aktarmanın hiç de kolay olmadığı toplumsal gerçeklerle ve Türk halkının ortalama sosyoekonomik durumu ve eğitim düzeyi ile görece uyumlu eylemleriyle bambaşka bir dönüşüm sürecini on yıllardır sürdürmekte olan çevrelerin varlığıdır. Bildiğimiz yönüyle, devletin hemen her organında örgütlenen, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleriyle taban tabana zıt amaçlar güden bir hareket. 28 Şubat süreciyle gerici örgütlerin hızının kesildiği doğrudur. Ama görünürde örgütlenmiş, kurumlaşmış bir yapının olmayışı, yöntemin açıktan siyasal eylemlerde bulunmaktan çok farklı, uzun vadeli bir plana dayanması, insanları tek tek kazanma merkezli bir büyüme yöntemi olması, devlet tarafından alınabilecek hukuki önlemlerin etkisini sorgulamamıza yol açıyor. Burada, tasarladığımız Cumhuriyet bireyinden tamamen farklı bir insanın yaratılması, tersine bir toplum mühendisliği uygulaması söz konusu.

Karşı eylemde bulunurken sezgilerin, bölük pörçük gözlemlerin, kulaktan dolma bilgilerin ışığında nasıl ve nereye kadar yol alınabilir? Sanırım bilgi açığımızı nasıl giderebileceğimizi düşünmeliyiz önce. Bireysel deneyimlerin, gözlemlerin birikmesi gerekir bir havuzda. Tek tek ele alındığında belki bir anlam ifade etmeyen, ama bir bütünün değişik görünüşleri, yansımaları olduğunu düşündüğüm öznel deneyimlerin paylaşılmasının, başkalarının da benzer deneyimlerinin olduğundan haberli olmanın,

ⁱⁱⁱ A1923 çevresinin betimlemeye çalıştığımız bu genel bakışın, yaklaşımın dışında yer almasının olanaksızlığını belirtmekle beraber, alışlagelmiş konu, üslup, tavır ve tepkilerden çok farklı bir çizgi izlediler bugüne kadar. İdeolojiyi, ulusun sorunlarını tanımlamak ve çözmek olarak özetleyebileceğimiz şekilde tanımlayan A1923 çevresinin tekil bir örnek olduğunu da vurgulamalıyız.

^{iv} Çeşitli yargı organlarının açıklama ve kararlarını örnek olarak verebiliriz.

^v Bileşenleri tek tek incelendiğinde karışıklığa yol açan ama kuşbakışı eylem ve söylemlerindeki ortak paydaların daha açık bir biçimde görülebildiği bir bileşim bu.

^{vi} Tezlerin çok farklı olabilmesi, tarafların her zaman birbirine karşıt söylemler geliştirdiklerini öne sürmemizi engelliyor. Çünkü burada devlet ve devlet dışı güçlerin bir çatışması değil, ulusalcı-enternasyonalist, kamucu-küreselleşmeci, laiklik merkezli-'bireysel özgürlükler' merkezli bir ayrışma söz konusu. Her iki taraf da devletin kimi uygulamalarına karşı ortak bir söylem içinde de olabiliyorlar seyrek de olsa, her ne kadar bu söyleme kaynaklık eden görüşler çoğu zaman uyuşmasa da.

çabalarımıza yön belirlemede fark yaratıcı bir etkisi olabileceğine inanıyorum. Ders almamızın gerekliliği bile düşünülebilir. Ayrıca, böyle önemli, kapsamlı konularda bilgi sahibi olmanın çok zahmetli bir çabayı gerektirmesi nedeniyle yorumlarımızı gazete ve dergilerdeki genel, kuşbakışı değerlendirmelere dayandırma alışkanlığımızın doğru çözüm yöntemlerini bulmamızı da engelleyebileceğini düşünmekteyim.

Bu bağlamda kendi deneyimlerimi, gözlemlerimi aktarmak isterim:

1. Gözlem

Ortaokul ve liseyi okuduğum okulun hazırlık sınıfındayken, okul yönetiminin bizleri eşleştirdiği, derslerimizden günlük sorunlarımıza kadar çeşitli konularda yardımcımız olacak ağabeylerin yanında bize her zaman güler yüzle yaklaşan, adam yerine koyan, istemediğimizde de yardım öneren bir büyüğümüz vardı. Dönem ödevim için kaynak aradığım sıralarda kendisinin kullanmadığı biyoloji kitabını da hediye etmişti. Belli bir süre geçtikten, güvenimi kazandığına emin olduktan sonra, ödevimi baştan gözden geçirmek, düzeltmek, bunları da rahatça yapmak için beni ve aynı konuda çalışan arkadaşımı, okulun yakınlarındaki arkadaşlarıyla kaldığı eve davet etti. Ailemin uyarısını arkadaşım ile paylaştıktan ve onun da benzer kaygılarının olduğunu gördükten sonra, deneyim olması için önerisini kabul ettik bu ağabeyin. Hepsı Anadolu'dan gelmiş, giyimleri, konuşmaları ile sosyoekonomik durumlarının geriliğini belli eden birkaç gencin oturduğu ama lise ve üniversite öğrencilerinin hiçbir şekilde alamayacakları eşyalarla döşenmiş, duvardan duvara kitaplıkların olduğu bir evdi burası. Kitapların çoğu dini kitaplardı. Rahatsız olmama rağmen, çalışmamızı sonuçlandırdık. Evin güzelliğine şaşırdığımızı gizlemeden nasıl böyle dayayıp döşeyebildiklerini sorduğumuzda, memleketlerinde onlara destek olan büyüklerinin olduğunu söylemişlerdi. O günden sonra da yakın tavırlarını sürdürmeye çalıştı bu kişi, ama tekliflerini sürekli, bir şekilde atlattığımızdan bir süre sonra ilgisini göstermez oldu.

2. Gözlem

Üniversite sınavının giderek kazanılması zorlaşan bir sınav olması katılan öğrenci sayısının sürekli artmasından dolayı, dershanelerin önce lise 2 daha sonra da, bazılarının, lise 1 öğrencileri için kurslar açmalarına yol açtı. Ücretsiz yapılan burs ödüllü deneme sınavları öğrenci seçmek ve çekmek için yaygın olarak kullanılan araçlardı. Sınavdan sonra bedava klasör ve test kitabı dağıtılması sınavı ciddiye almasanız bile girmeniz için yeterli neden olabilirdi. Tabii kendinizi başarılı görüyor ve diğerlerinin arasında yerinizi görmek istiyorsanız eğer, sınavlara girmek için hiçbir özendirici nedene gereksinim duymazdınız. Okulumuzun yakınındaki dershanelerden biri^{vii} de yıl içinde birçok deneme sınavı düzenlemişti. Hatta benim ve benimle birlikte sınavlara giren bir arkadaşımın da içinde bulunduğu başarılı buldukları öğrencilerin evlerini arayarak yeni sınavlara davet etmeye başlamışlar, bir sonraki yıl o dershanede ücretsiz eğitim alabileceğimizi bildirmişlerdi. Bütün bunların ne kadar gurur okşayıcı olduğunu düşünmek gerek lise çağındaki çocuklar için. Öğretim yılının sonuna doğru da herkese açık bir eğlence düzenlemişlerdi. Katılan öğrencilerin karınlarını iyice doyurmak yanında onlara gene test kitabı ve kırtasiye malzemeleri hediye etmişlerdi. Sıra dışı hiçbir şey söylenmedi hiçbirimize bütün bu sınavlar boyunca. Ama öğretmenlerin giyimleri, konuşmaları, aşırı samimiyetleri düşünüldüğünde çok anlamlıydı. Tabii, birilerinin sürekli girip çıktığı mescidi de eklemek

^{vii} Bu dershanenin bütün ülkeyi kapsayan bir dershane, ilköğretim okulu, lise, fen lisesi ağının bir parçası olduğunu belirtmeme gerek yok sanırım.

gerekir. O çocukların içinde kaç bu ilgiden, sahiplenmeden etkilenmez, orayla bütünleşmeye gönüllü olmaz bunu düşünmek gerek.

3. Gözlem

Aslında dolaylı bir gözlem bu. Çok yakın bir arkadaşımın paylaştıklarını aktaracağım. Aynı dershanenin ya da aynı ağda yer alan başka bir dershanenin İstanbul'un muhafazakar semtlerinden birinde düzenlediği yaz kampı. Kampın amacı, okullar açılıncaya kadar, yatılı kalan öğrencilere yoğun bir üniversiteye hazırlık eğitimi vermek. Bu kamp için öğrencilerden hiçbir ücret alınmıyor. Zaten kampa çağrılanlar yukarıda anlattığım sınavlar yoluyla belirlenmiş ve ücretsiz eğitim verilen başarılı öğrenciler. Dersler, sınavlar, etütler tahmin edilebileceği gibi düzenli ve yoğun. İlginç olan nokta ise, yönetici ve öğretmenlerden bir yönlendirme olmamasına karşın; sabah, öğle ve akşam toplu olarak camiye namaza gidilmesi, bu "sosyal etkinliğe" katılan öğrencilerin sayısının günden güne artması, sonunda neredeyse herkesin katılır olması çoğunluğa. Katılmayanlara öğretmenlerden ve yöneticilerden karışan olmamasına karşın, yalnızlaştırma, tavır alma ve sonunda onları katılmak zorunda bırakma. Sessizce, adını koymadan öğretme, koşullandırma; desteğin, ilginin, yardımlaşmanın sürmesini neyin sağlayacağını gösterme. Yıllar boyu sürececek sabırlı ve sessiz eylemliliğin başlangıç kursları.

4. Gözlem

Lise son sınıftayım. Yine bir dershanenin deneme sınavına girmek üzere bir arkadaşım ile sınavın yapılacağı yere gidiyoruz. Kantinde, İmam-Hatipli olduklarını önce tahmin ettiğimiz, sonra da öğrendiğimiz iki kızın konuşmasına kulak misafiri oluyoruz. Biri diğerine, derslerinde zorlandığında gittiği üniversiteli ablaları, kaldıkları evi, nasıl ona iyi davrandıklarını, orada nasıl kendini çok rahat hissettiğini, onların da zaten İmam-Hatipli olduklarını anlatıyordu.

5. Gözlem

Üniversitede ikinci yılım. Hazırlıktan sonra bölüme başladığım yıl. Bambaşka bir ortam. Derslerin farklılığı, zorluğu... Kafalarımızın karma karışık olduğu, sudan çıkmış balıklar gibi dolandığımız ilk günler. Yepyeni insanlar, onlarla tanışma, arkadaş adayları arama, bunların belirsizliğinin yarattığı gerilim... Yeni tanıştığım sınıf arkadaşlarıma nereden geldiklerini, hangi okulu bitirdiklerini, İstanbul'da nerede kaldıklarını, okula nasıl gidip geldiklerini soruyorum. Birisi kaçamak yanıtlar vermekle beraber yanıtsız da bırakamıyor sorularımı. Anadolu'nun az gelişmiş şehirlerinden birinde yatılı bir okulda okuduğunu, özel bir yurttan kaldığını, gene yurdun servisiyle okula gelip gittiğini, ayrıca yurttan üst sınıflardan onun gibi yeni gelen öğrencilere yardımcı olan ağabeylerinin olduğunu, hatta bir ağabeyin ders kitaplarımızdan birinin Türkçe çevirisini ona ödünç verdiğini anlattı.

6. Gözlem

Son gözlemim oldukça yeni. İstanbul'da bahsettiğim dershane ve özel okullar grubu içerisinde yer alan bir lisedeki uygulamaları, orada okuyan bir tanıdıktan öğrendim. Ders kitaplarının hepsi bahsettiğimiz okullar ve yayınevleri zincirinin halkalarından olan bir yayınevinin yayınlarından öneriliyor. Yardımcı kitap olarak önerilen kitaplardan sınav yapıldığından üniversite sınavına hazırlık amacıyla hazırlanmış kitapların da alınması zorunlu oluyor. Dershanelerinden birinin aracılığıyla aynı çevre içerisinde yer alan okulların öğrencilerinin katıldığı ortak deneme sınavları yapıyor. Kurban bayramında okul toplu olarak kurban kesme kampanyası düzenliyor ve ailelerden bağış isteniyor. Bağışta

bulunmayan öğrencilerin bazı derslerden notları düzenli olarak düşmeye başlıyor. Aynı derslerin öğretmenleri, öğrencilerini bilimsel gelişmeleri doğüstü güçlere bağlayarak doğüstü varlıkların gerçekliğini kanıt olarak sunan bir dergiye abone yapmak istemeleri yanında, öğrencilerinin dergi için abone bulmalarını da sağlamaya çalışıyorlar. Bu uygulamaya da katılmayan öğrenciler bir kere daha damgalanmış oluyor. Ayrıca derslerinde zorlanan öğrencilerle özel olarak ilgilenecek ağabey ve ablalar öneriliyor.

Sonuç

1991-2003 arasında gözlemlediklerimden bazılarını aktardım. Her duyduğumu, gördüğümü buraya yazmam olanaksız. Benzer olayların sizlerin de başından geçtiğini ya da başkalarından benzerlerini duyduğunuzu sanıyorum. Düşünürsek, son derece örgütlü, yöntemini belirlemiş ve 'başarıyla' uygulayan bir hareket var karşımızda. Kimi ortak paydaları görmek olası sanırım bu sınırlı sayıda gözlemde bile. Her ne kadar içine kapanık olsa da, dışarı yansıyan görüntülerinden bazılarını aktarmaya çalıştım bu yapının. Belki de dışarıdan görebildiğimiz kadarıdır tüm olanlar. Gözlemlerin sadece eğitim ile ilgili olduklarının da altını çizmek gerek. Böyle bir sistemin yönetilmesi, işletilmesi ve finanse edilmesindeki karmaşıklığı, meblağların büyüklüğünü, kaynak akışının kesintiye uğramamasını sağlayacak diğer yöntemleri, uygulamaları ise düşünmek gerek.

AB'ye üyelik süreci, demokratikleşme, devletin yeniden yapılandırılması, ekonomi-siyaset ayrışması, piyasalar.... Her gün tartışılan, üzerine her kafadan başka bir ses çıkıyor gibi görünen, yani çok sesli demokratik bir tartışma ortamının doğru kararlara varacağı izleniminin uyandırıldığı bir gündem dolduruyor bütün iletişim kanallarını. Ama egemen olan, yazının başında değindiğimiz çelişkinin taraflarından ikincisinin bakış açısı. Bir anlamda yanıtları konusunda uzlaşmış konular tartışma konusu olarak önümüze getiriliyor. Asıl amaç, verilen yanıtların daha çabuk benimsetilip uygulatılması. Yani bir yönüyle açığa vurmaya çalıştığımız, bütün yurdu saran bir oluşumun varlığının, ne amaçladığının, nasıl durdurulabileceğinin konuşulmasının, tartışılmasının olanaksız olduğu bambaşka bir paradigmanın egemenliğindeki bir düşünsel dönemde yaşıyoruz. Ülkemizin geçirdiği/geçirmekte olduğu tarihi süreçlerin çeşitliliği göz önüne alındığında, söylem olarak baskın olan sürecin, diğer süreçlerin ayırdına varılmasını, birbiriyle ilişkilerinin, ortak yanlarının ya da farklılıklarının ortaya konmasını engellediğini görüyoruz. En az bu yazıda söz ettiğimiz süreç kadar önemli toplumsal etkileri olan başka bir sürecin, Türkiye'nin ekonomik, siyasal, hepsinden önemlisi kültürel olarak batılılaşma-Batı'ya eklemlenme-Batı'ya tek yanlı bağlanma sürecidir yaşadığımız döneme egemen olan süreç. Burada da bambaşka bir insan yaratılması/oluşması, yani bambaşka bir toplumsal mühendislik uygulaması söz konusudur. Daha kapsamlı, çok daha fazla değişkeni içinde barındıran bir kuramsal çerçevenin oluşturulması çabalarının başlaması ve varlığını sürdürmesini engelleyen, bu sürecin gündemi belirlemedeki ağırlığıdır.

Bugüne kadar bu konuda hiçbir şey yazılmadığını savlayamam. Örneğin türban konusu çok sık gündeme gelen, üzerine çok konuşulan, yazılan bir konu.^{viii} Bu konunun değinmeye çalıştığım hareketle ilgisinin olamayacağını düşünemeyiz. Ama tartışmaların gidişine

^{viii} Türban konusu verilebilecek en iyi örnek olmayabilir bu durumda. Bazı araştırmacıların, dikkat çekmeye çalıştığımız hareketin eğitim dışındaki örgütlenmesini de içeren kitapları, makaleleri yayınlanmakta. Daha önce belirttiğimiz nedenlerle bu yayınlar geniş bir kitlenin konuyu bütüncül olarak algılayıp tartışmasını sağlayamadı. Hareketin büyüme yöntemi, savların temellendirmesi konusunda yetersiz kalınmasına neden oluyor.

baktığımda, kamusal alan ve bu alanın hukukla düzenlenmesi, var olan düzenlemelerin ne doğrultuda olduğu, cumhuriyetin kurucu ideolojisiyle uyuşmayan akımlara karşı devletin karşı koymasının meşru olduğu gibi yanlış olduklarını öne süremeyeceğim savlar gerektiğinde tekrarlanmaktadır. Ama sonuçta, bana insanların genetik olarak Atatürkçü/Kemalist, en azından aydınlanmacı, laik olduklarının, kutsal kitaplar gibi yasaların da değişmeyeceğinin varsayıldığını düşündüren, hukukun insan ürünü, yaşam tarafından biçimlendirilen bir düzenlemeler yığını olduğu gerçeğini göz ardı eden savların sürekli öne sürüldüğünü görüyorum. Bu kısır döngünün aşılmasının, çözümün çok daha derin bir kavrayışın ürünü olacağının görülmesine bağlı olduğuna inanıyorum.

Son bir nokta olarak şunu vurgulamak isterim. Bu yazı da dahil bu konu üzerine kaleme alınan yazıların, daha doğrusu Atatürkçü/Kemalist düşüncenin temel varsayımı; söz konusu hareketin geliştirdiği modelin değil, bizim önermekte olduğumuz toplum modelinin Türk halkı için daha uygun, benimsenmesinin daha kolay olduğu, ya da gerekli çabayla kısa zamanda bu modelin benimsenmesinin sağlanacağı yönündedir.^{ix} Kuruluş aşamasında değil, ama bugün bu varsayım, değiştiğimiz diğer süreç de göz önünde bulundurularak bilimlerin ışığında sorgulamadan geçirilmeli, varılan sonucun gereğini yapmaktan çekinilmemelidir.

^{ix} Bu noktada, varolan Atatürkçü/Kemalist hareketlerden farklı bir yöntem izleyen Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin yöntemini vurgulamak gerek. ÇYDD insanların birer birer kazanılarak çağdaş Türkiye'nin eğitim aracılığıyla yaratılabileceği inancıyla hareket ediyor. Bu yöntemin başarıya ulaşması için gereken desteği alabildiğini söylemek olanaksız. Bugüne kadar diğer Atatürkçü/Kemalist hareketler kadar üst düzeyde değerlendirmelerle tepkisini göstermekten kaçınan dernek, son kurultayının sonuç bildirgesinde çizgisinde değişiklik yapmayı gerekli gördüğünü düşündüren ifadeler yer verdi.